

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.3>

УДК 37.015.3-057.875:159.923.2-05

Юрій Жук<https://orcid.org/0000-0002-6932-2484>

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
вул. Січових Стрільців, 52-Д, 04053, Київ, Україна
zhukyrj@gmail.com

Микола Головка<https://orcid.org/0000-0002-8634-591X>

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
вул. Січових Стрільців, 52-Д, 04053, Київ, Україна
m.golovko@ukr.net

Світлана Головка<https://orcid.org/0000-0003-0795-7166>

кандидат історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу моніторингу
та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
вул. Січових Стрільців, 52-Д, 04053, Київ, Україна
GolovkoS@ukr.net

Світлана Науменко<https://orcid.org/0000-0002-8279-4427>

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу моніторингу
та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
вул. Січових Стрільців, 52-Д, 04053, Київ, Україна
sveta_naum@ukr.net

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ТА ВІКОВИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ця стаття є продовженням циклу робіт, присвячених дослідженню уявлень здобувачів вищої освіти, які планують діяльність у системі «людина – людина», про особистісні якості професіонала обраної галузі. Методика дослідження була вперше застосована авторами в дослідженні впливу гендерного фактора на розвиток образу юриста у студентів юридичного факультету. У роботі висвітлено результати дослідження особливостей формування образу педагога у здобувачів вищої педагогічної освіти на початковому етапі їхньої професійної самоідентифікації на основі уявлень про особистісні якості ефективного та успішного вчителя закладу загальної середньої освіти. Дослідження проводилося з використанням Google Forms. У ньому взяли участь

92 студенти, які здобувають кваліфікацію вчителя-предметника системи загальної середньої освіти України. Результати дослідження показали, що вплив гендерного фактора на уявлення студентів про особистісні якості вчителя (d Коена = 1,695) значно більший, ніж вплив фактора віку студента (d Коена = 0,774). У процесі навчання студента (просування його освітньою траєкторією) спостерігається зміна пріоритетів щодо оцінювання особистісних якостей педагога у бік підвищення важливості його інтелектуальних якостей. Методами факторного аналізу виділено три кластери, які характеризують регулятивно-вольову (фактор «сила особистості»), комунікативно-поведінкову (фактор «соціальна нормативність») та інтелектуальну (фактор «когнітивні здібності») сфери особистості вчителя. Структурні особливості отриманих кластерів можуть бути основою розроблення методів оцінювання професійної діяльності як майбутнього педагога, так і вчителя на початку його педагогічної кар'єри, коли продовжується активна фаза його професійної самоідентифікації.

Дослідження проведено у рамках виконання планового наукового дослідження «Оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників» (РК № 0124U000273).

Ключові слова: віковий фактор, гендерний фактор, образ педагога-професіонала, особисті якості вчителя, професійна самоідентифікація, факторні сфери особистості педагога.

ВСТУП

Вивчення впливу факторів (зокрема гендерних та вікових) на уявлення студентів про особистісні якості вчителя та дослідження особливостей динаміки змін цих уявлень є важливою проблемою у зв'язку з тим, що трансформаційні процеси в українському суспільстві загалом та системі освіти зокрема впливають на формування особистісних переваг майбутнього педагога.

Актуальність цієї проблеми визначається також тим, що в системі уявлень студентів про особистісні якості вчителя відображається та система загальнолюдських цінностей, яка сформувалася в соціумі в даний момент часу та в даних обставинах. Характерним для цієї системи є те, що все більша увага звертається на оцінювання людини як особистості, а не лише як фахівця в певній професійній сфері.

В основі функціонального підходу до оцінювання фахівця лежить прагматичне ставлення до професіонала як до виконавця певних функцій, а не як до людини, діяльність якої багато в чому визначається тією системою особистісних якостей, які базуються на певних цінностях, дозволяють їй продуктивно здійснювати діяльність та впливають на її поведінку в професійній сфері.

У нашому дослідженні ми виходили з того, що рівень сформованості професійної ідентичності залежить від особистісного ставлення суб'єкта до майбутньої професії і може бути визначений суб'єктивним ставленням майбутнього педагога до особистісних якостей вчителя, що, своєю чергою, знаходить своє відображення у визначенні здобувачами педагогічної освіти рівня важливості запропонованих до розгляду характеристик вчителя.

Значимість особистісних якостей вчителя під час його викладацької діяльності підтверджується спеціальними дослідженнями. Так, дослідження факторів ефективного викладання (Hattie, Zierer, 2017) виявило, що 83% успіху навчання здобувачів освіти визначають такі особистості якості вчителя, як: самоосвіта (націленість на постійний розвиток), критичне мислення (аналіз методик викладання) та емоційний інтелект (взаємодія з учнями).

Лонгітюдне дослідження 33 вчителів (Kim, Klassen, 2018), проведене з використанням методу кейс-аналізу, показало, що стресостійкість корелює зі збереженням професіоналізму в кризових ситуаціях; креативність є головним предиктором адаптації методик під потреби класу.

На основі порівняння педагогічних систем понад 70 країн світу (Schleicher, 2018) констатовано, що позитивні результати шкільних реформ у Фінляндії, Сінгапурі та Канаді відбулися завдяки лідерським якостям вчителів. Виявлено, що вміння мотивувати є критично важливим для роботи зі складними учнями.

Результати дослідження динаміки зміни образу вчителя у студентів закладів вищої освіти у контексті його ускладнення та дисонансу зі шкільною реальністю представлено в роботі F. Korthagen et al. (2006). У праці Н. Савелюк (2013) висвітлено результати емпіричного дослідження характеристик ідеалу вчителя очима студентів педагогічних закладів вищої освіти.

У низці наукових праць змодельовано образ сучасного вчителя (Смагін, 2019), досліджено погляди учнів закладів загальної середньої освіти на образ «ідеального вчителя» (Гапochenko, 2012) та представлено його характеристики очима ліцеїстів (Шакура, 2019). У статті Іu.-E. Vlad, L. Ciascai (2014) висвітлено профілі (образи) педагогів, яких цінують учні й студенти, та виявлено неістотні відмінності між думками здобувачів загальної середньої та вищої освіти. У роботі M. Tatar (1998) виявлено, що існують гендерні відмінності в сприйнятті здобувачами закладів загальної середньої освіти показників значущості вчителів. Цікавим результатом дослідження Md. K. Hossain et al. (2015) є той факт, що для 50% педагогів-початківців образ «зразкового педагога» співпадає із образами їх викладачів у закладі вищої освіти.

У роботі V. Ilie, E. Frasineanu (2023) з використанням контент-аналізу виявлено основні якості вчителів, які об'єктивовані в категоріях професійних компетентностей та ролей, у сприйнятті майбутніми вчителями та обґрунтовано висновок щодо необхідності відображення в системі їх професійної підготовки реалістичного, а не ідеалізованого образу професії педагога.

У дослідженнях, які охоплюють студентів педагогічних факультетів, виявлено професійні й особистісні якості вчителів, які, на думку здобувачів освіти, роблять вчителів успішними (Іlgan et al., 2022) або, навпаки, неефективними (Ibad, 2018), та структуровано їх за соціальним, емоційним, особистісним й інтелектуальним складниками (Francis, 2017), а також представлено фактори, що впливають на сприйняття студентами образу ідеального вчителя (Fornaciari, Juutilainen, 2023).

Важливими в контексті розроблення окресленої проблематики є результати досліджень, присвячених факторам, які впливають на формування професійної самоідентичності майбутніх вчителів, зокрема умови, в яких вони працюють (Morrison, 2013), стійка мотивація до педагогічної діяльності (Attard Tonna, Calleja, 2021), емоційні переживання (Timoššuk, Ugaste, 2010), зацікавленість у викладанні, особисті якості та рівень початкової підготовки (Delgado-García, Toscano Cruz, 2021), якість організації педагогічної практики майбутніх педагогів (Wong, Liu, 2024), категорія здобувачів освіти, з якими працює педагог (Song, Wei, 2007).

При цьому аналіз літературних джерел показав недостатню обґрунтованість (а почасти й суперечливість) висновків щодо впливу гендерних та вікових факторів на формування професійної самоідентичності майбутніх педагогів (від наявності (Lamote, Engels, 2010; Olivares García, Olivares García, 2014) до відсутності значущого впливу (Moses et al., 2016)). При цьому відсутні спеціальні праці, які враховують специфіку вітчизняного освітнього середовища, що й актуалізувало доцільність дослідження, результати якого презентуються в статті.

Метою статті є дослідження особливостей формування образу вчителя у студентів педагогічних закладів вищої освіти України як передумови професійного становлення особистості на основі гендерного та вікового підходів.

МЕТОДОЛОГІЯ

У цьому дослідженні поданий студентам для оцінювання образ вчителя як особистості було представлено як набір деяких особистісних якостей. Його сформовано на основі аналізу літератури, у якій (на різному рівні глибини розкриття) розглядалися ці якості. Наприклад, у роботі R. J. Walker (2008) виділено 12 ключових якостей вчителя: підготовленість до уроку, позитивне ставлення до викладання та учнів, очікування успіху учнів, креативність у викладанні, справедливість, індивідуальний підхід, співчутливість, почуття гумору, повага до учнів, вміння пробачати, визнавати свої помилки та розвивати в учнів почуття приналежності.

Можна припустити, що в структурі декларованих суб'єктом оцінок важливості (рівня значущості) особистісних якостей вчителя знаходить своє відображення розуміння студентом певного рівня пріоритетів тих якостей, щодо яких у студента сформовано певну думку на даний момент часу. Отже, результати цього дослідження відображають статистику (зріз результатів на певному етапі формування образу вчителя).

Натомість як показують дослідження, образ вчителя формується в процесі оволодіння майбутньою професією, тобто має динамічний характер. Результати опитування студентів педагогічних закладів вищої освіти в країнах ЄС показали, що 92% респондентів несвідомо копіюють методи викладання своїх педагогів (Lunenberg et al., 2007). При цьому найбільший вплив мають викладачі, які демонструють рефлексію та гнучкість. Очевидно, що поведінка викладачів закладів вищої освіти має значний вплив на формування образу вчителя.

Робоча гіпотеза дослідження полягає в тому, що ставлення студентів педагогічних закладів вищої освіти до особистісних характеристик вчителя відбувається в процесі формування їхньої професійної ідентичності та залежить від статі та віку (рівня освіти).

Основним інструментарієм зазначеного експериментального дослідження є анкета, створена за технологією Google Forms, яка складається із двох частин. У першій частині анкети студенти надавали особисту інформацію: вказували свій вік, стать, курс, на якому навчаються, ступінь вищої освіти, яку здобувають тощо. У другій частині анкети містилося 29 питань – характеристик профілю фахівця, професійна діяльність якого здійснюється в системі «людина – людина», до якої незаперечно належить діяльність вчителя. А саме такі особисті якості (характеристики) вчителя, як: аналітичність мислення, комунікабельність, критичність оцінювання фактів, логічність в судженнях, неупередженість у судженнях, уміння визначати пріоритети, лідерські якості, самооцінювання, самоконтроль, об'єктивність у висновках, незалежність в судженнях, здатність адаптуватися в колективі, принциповість у підходах, здатність вибирати суттєве, толерантність, демократичність у спілкуванні, здатність моделювати обставини, акуратність у роботі, своєчасність виконання завдань, працьовитість, здатність керувати часом, рішучість, упевненість, уміння слухати, чіткість мовлення, здатність грамотно документувати, уміння діяти в нестандартній ситуації, здатність управляти групою осіб, прагнення до професійного зростання.

Анкета містила переважну більшість закритих (з вибором одного варіанта відповіді) запитань, а також відкриті запитання. Анкетування було анонімним.

Вперше подібну анкету автори дослідження використали під час вивчення впливу гендерного фактора на розвиток стереотипного образу юриста у студентів-першокурсників (Головко & Жук, 2019; Holovko et al., 2020). Методика організації описуваного експерименту загалом повторює методику, яка була використана в цитованому вище дослідженні. Натомість істотні відмінності даного дослідження полягають у наступному: 1) респондентам пропонувалося оцінити ступінь важливості характеристик (особистісних якостей) вчителя за 10-ти бальною шкалою Лайкерта (10 балів – максимальний ступінь важливості) в анкеті, створеній за допомогою Google Forms, 2) множина учасників опитування являє собою випадкову вибірку, які добровільно погодилися взяти участь у дослідженні; 3) вік учасників розташований у діапазоні від студентів першого курсу бакалаврату до останнього курсу

магістратури; 4) учасники опитування навчаються на різних факультетах та в різних закладах вищої освіти.

Обрана авторами методика дослідження дозволяє встановити вплив гендерних та вікових факторів на формування образу вчителя. Такий підхід в організації експерименту дає можливість вивчити не лише статичну, а й динаміку процесу формування професійної ідентичності студента – майбутнього вчителя. Крім того, описи характеристик, обраних для експерименту, дають можливість однозначно розташувати їх у порядковій шкалі (здійснити ранжування на основі результатів опитування), тобто запровадити лінійну впорядкованість об'єктів на осі ознаки «система особистісних якостей вчителя».

Загалом у дослідженні взяли участь 92 особи – здобувачі закладів вищої освіти України (Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка), які здобувають базову освіту як майбутні вчителі (середній вік = 21,31 років ($SD = 4,55$)). При цьому дівчат було 59,8%, юнаків – 40,2%. За результатами опитування всіх учасників дослідження було розподілено на групи відповідно до одного з типів експериментальних умов (вік, стать). Індивідуальні матриці даних результатів, визначених респондентами характеристик, зводилися в окремі матриці за гендерними та віковими ознаками. Для кожної матриці розраховувалися середні значення оцінки характеристик, дисперсія та стандартні відхилення розподілу середніх значень, ранги за типами експериментальних умов.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для зниження розмірності наборів змінних, що описують образ вчителя та актуалізацію його складників, застосовувався факторний аналіз. Фактори було виділено методом головних компонентів та використовувалися факторні оцінки після обертання методом Varimax. Факторний аналіз проводився на даних, отриманих на вибірці обсягом 92 респондента. Результати факторного аналізу наведено у Таблиці 1 (складові факторів упорядковано за величиною факторних навантажень). Сумарний відсоток дисперсії становив 65,98%. Аналіз даних проведено за допомогою IBM SPSS Statistics. За результатами визначених значень КМО (критерій адекватності вибірки Кайзера-Майєра-Олкіна) та критерію сферичності Бартлета підтверджено адекватність даних для проведення факторного аналізу (Таблиця 2).

Таблиця 1

**Рейтинговий розподіл характеристик образу «вчитель»
у студенток (жіноча стаття) та студентів (чоловіча стаття),
які брали участь в опитуванні**

Студентки (жіноча стаття)		Студенти (чоловіча стаття)	
Толерантність	9,44	Уміння слухати	9,22
Об'єктивність у висновках	9,42	Об'єктивність у висновках	9,11
Комунікабельність	9,36	Упевненість	9,11
Уміння слухати	9,36	Здатність управляти групою осіб	9,03
Самоконтроль	9,35	Самоконтроль	9,00
Упевненість	9,29	Комунікабельність	8,89
Здатність управляти групою осіб	9,29	Уміння визначати пріоритети	8,89
Логічність в судженнях	9,27	Критичність в оцінюванні фактів	8,81
Уміння діяти в нестандартній ситуації	9,25	Незалежність в судженнях	8,81
Здатність адаптуватися в колективі	9,20	Здатність адаптуватися в колективі	8,81
Чіткість мовлення	9,13	Здатність моделювати обставини	8,81
Демократичність у спілкуванні	9,11	Чіткість мовлення	8,78
Незалежність в судженнях	9,09	Прагнення до професійного зростання	8,67
Рішучість	9,09	Аналітичність мислення	8,56
Здатність грамотно документувати	9,09	Здатність вибирати суттєве	8,56
Аналітичність мислення	9,04	Працьовитість	8,44
Самооцінювання	9,00	Неупередженість в судженнях	8,42
Своєчасність виконання завдань	9,00	Уміння діяти в нестандартній ситуації	8,42
Акуратність у роботі	8,98	Логічність в судженнях	8,40
Критичність в оцінюванні фактів	8,96	Рішучість	8,33
Прагнення до професійного зростання	8,96	Демократичність у спілкуванні	8,31
Лідерські якості	8,95	Самооцінювання	8,25
Уміння визначати пріоритети	8,93	Толерантність	8,25
Здатність керувати часом	8,93	Лідерські якості	8,19
Працьовитість	8,89	Здатність керувати часом	8,00
Здатність моделювати обставини	8,87	Здатність грамотно документувати	7,97
Неупередженість в судженнях	8,83	Акуратність у роботі	7,89
Здатність вибирати суттєве	8,74	Своєчасність виконання завдань	7,86
Принциповість у підходах	8,51	Принциповість у підходах	7,22

Створено авторами самостійно

Таблиця 2

Аналіз адекватності даних KMO and Bartlett's Test

Міра адекватності вибірки Кайзера-Майєра-Олкіна (KMO)		,842
Критерій сферичності Бартлетта	Chi-Square	2221,37
	Df	406
	Sig	,000

Створено авторами самостійно

Інтерпретація результатів факторного аналізу. На відміну від функціонального підходу до класифікації якостей вчителя, прийнятого в рекомендаціях ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2015), наш вибір назв факторів заснований на критерії «природа якості особистості», а саме: вольова/регулятивна (сила особистості), комунікативно-поведінкова (соціальна нормативність) та інтелектуальна (когнітивні здібності).

Перший фактор (сила особистості) (Ф 1) (Таблиця 3) є ядром особистісного потенціалу, тобто поєднує *вольові якості* (рішучість, впевненість), *самоконтроль*, *лідерство*, *адаптивність* (дія у нестандартних ситуаціях, моделювання обставин) та *управлінські аспекти* (часом, групою).

Таблиця 3

Результати факторного аналізу

<i>Сила особистості</i>	<i>Ф 1</i>
Самоконтроль	0,764
Здатність управляти групою осіб	0,746
Принциповість у підходах	0,737
Рішучість	0,737
Здатність керувати часом	0,712
Уміння діяти в нестандартній ситуації	0,693
Самооцінювання	0,644
Здатність моделювати обставини	0,626
Лідерські якості	0,618
Упевненість	0,56
% дисперсії	24,77
<i>Соціальна нормативність</i>	<i>Ф 2</i>
Своєчасність виконання завдань	0,788
Працьовитість	0,762
Здатність грамотно документувати	0,74
Прагнення до професійного зростання	0,735
Комунікабельність	0,725
Акуратність у роботі	0,721
Толерантність	0,71
Чіткість мовлення	0,707
Демократичність у спілкуванні	0,563
Уміння слухати	0,555
Здатність адаптуватися в колективі	0,545
% дисперсії	24,71
<i>Когнітивні здібності</i>	<i>Ф 3</i>
Критичність в оцінюванні фактів	0,745
Логічність в судженнях	0,733
Неупередженість в судженнях	0,723
Здатність вибирати суттєве	0,647
Незалежність в судженнях	0,593
Уміння визначати пріоритети	0,569
Аналітичність мислення	0,544
Об'єктивність у висновках	0,512
% дисперсії	16,50

Створено авторами самостійно

Другий фактор (соціальна нормативність) (Ф 2) (див. Таблицю 3) поєднує все, що стосується дотримання норм (ділових та соціальних) і взаємодії, адже містить як *комунікативні* (комунікабельність, вміння слухати, чіткість мови, толерантність, демократичність, адаптація у колективі), так і *ділові/нормативні якості* (своєчасність, акуратність, працездатність, документування).

Третій фактор (когнітивні здібності) (Ф 3) (див. Таблицю 3) охоплює всі характеристики, пов'язані з *обробкою інформації, мисленням та прийняттям рішень* (логіка, вибір головного, пріоритизація, неупередженість, незалежність, об'єктивність, аналіз, критичність).

Отримані в результаті факторного аналізу кластери можуть бути основою для розроблення методів оцінювання й розвитку майбутнього педагога за такими ключовими напрямками як: 1) вольові якості; 2) взаємодія із середовищем професійної діяльності та відповідність прийнятим нормам; 3) рівень інтелектуального інструментарію.

Отримана факторна структура дозволяє провести порівняльний якісний аналіз уподобань респондентів щодо їхніх уявлень про важливість (значимість) особистісних характеристик вчителя в гендерному та віковому (освітньому) аспектах.

1. Гендерний аспект.

У Таблиці 1 наведено результати рейтингових розподілів характеристик образу «вчитель» у студенток (жіноча стаття) та студентів (чоловіча стаття), які брали участь в опитуванні.

Середнє значення оцінок за групою характеристик у студенток більше, ніж у студентів (відповідно 9,081 та 8,517). Дисперсії розподілу середніх значень свідчать про те, що думки студенток щодо особистісних якостей вчителя ($D = 0,048$) більш узгоджені, ніж думки студентів ($D = 0,208$). Також спостерігаються відмінності в розподілах рейтингових оцінок образу вчителя у студенток і студентів: достовірність відмінностей характеристик порівнюваних вибірок за критеріями Вілкоксона-Манна-Уїтні ($F(1,96) = 4,95$) та Крамера-Уелча ($F(1,96) = 5,98$) становить 95%.

Розмір ефекту (effect size) впливу гендерного фактора на оцінку значущості особистісних характеристик вчителя обчислювався за методом J. Cohen (1988), за яким різниця між двома середніми значеннями вибірок, що вивчаються, виражається в одиницях стандартного відхилення:

$$d = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{\frac{(N_1 - 1)MS_1 + (N_2 - 1)MS_2}{N_1 + N_2 - 2}}}$$

де M_1, M_2 – середні значення груп вибірок; N_1, N_2 – обсяги вибірок; MS_1, MS_2 – дисперсії вибірок.

Така стандартизована середня різниця коригує різницю між особливостями вимірювань як у масштабі й точності вимірювання, так і в розмірі використовуваних вибірок. J. Cohen (1988) запропонував наступні рекомендації для інтерпретації величини розміру ефекту (d) у соціальних науках: невелика, $d = 0,2$; середня, $d = 0,5$; велика, $d = 0,8$.

Розмір ефекту (effect size) впливу гендерного фактору на оцінку значущості особистісних характеристик вчителя в одиницях стандартного відхилення становить $d = 1,695$ ($CI = 1,208 - 2,182$). Відповідно до прийнятої класифікації, такий розмір ефекту є дуже великим і практично значущим.

На Рисунку 1 показано відмінність середніх значень (M) результатів оцінювання особистісних характеристик образу вчителя студенток (жіноча стаття) відносно студентів (чоловіча стаття), які брали участь у дослідженні (M жін. – M чол.).

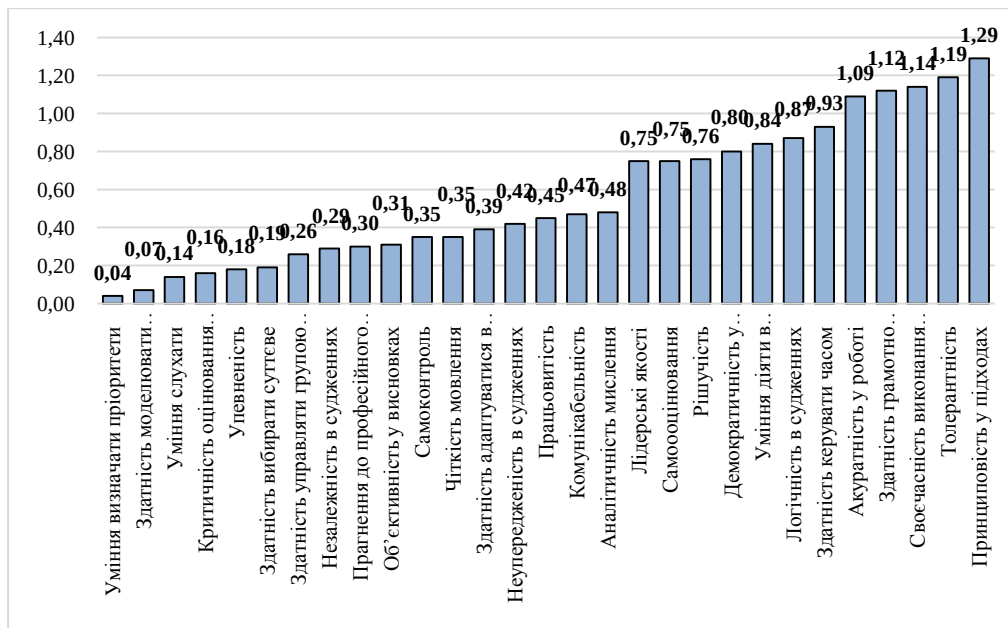

Рисунок 1. Різниця середніх значень результатів оцінювання особистісних характеристик образу вчителя між студентками і студентами

Створено авторами самостійно

З Рисунку 1 видно, що студентки в процесі ранжування надають більш високі оцінки всім особистісним характеристикам досліджуваного образу.

На Рисунку 2 зображено діаграму абсолютної різниці рейтингових оцінок ранжування особистісних характеристик образу вчителя у студентів і студенток ($R_{\text{чол.}} - R_{\text{жін.}}$). При цьому найвищий ранг (1) присвоєно значенню найбільшого середнього у кожному рейтинговому розподілі. Діаграма показує аналіз рівня збігів рейтингових місць у розподілах характеристик у студентів ($R_{\text{чол.}}$) і студенток ($R_{\text{жін.}}$).

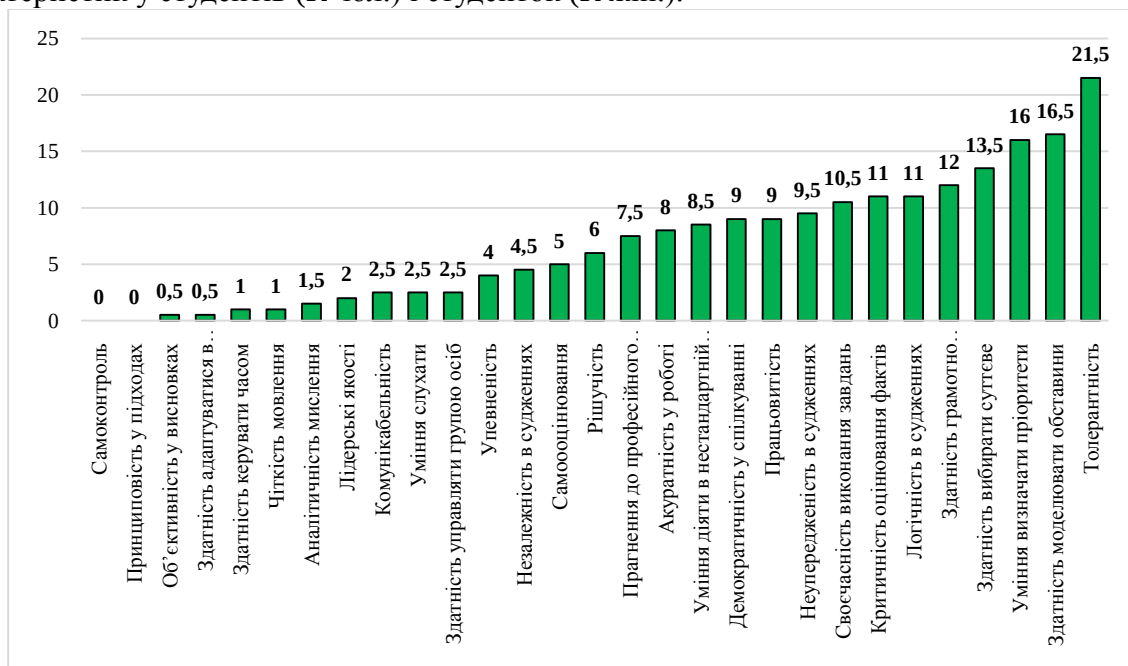

Рисунок 2. Абсолютна різниця рейтингових оцінок ранжування особистісних характеристик образу вчителя у студентів і студенток

Створено авторами самостійно

Різницю рейтингів оцінок ($R_{\text{чол.}} - R_{\text{жін.}}$) особистісних характеристик образу вчителя у студентів та студенток показано на Рисунку 3, де знак «мінус» («-») вказує на «відставання» рейтингового місця оцінювання кожної характеристики у студенток від оцінювання студентами.

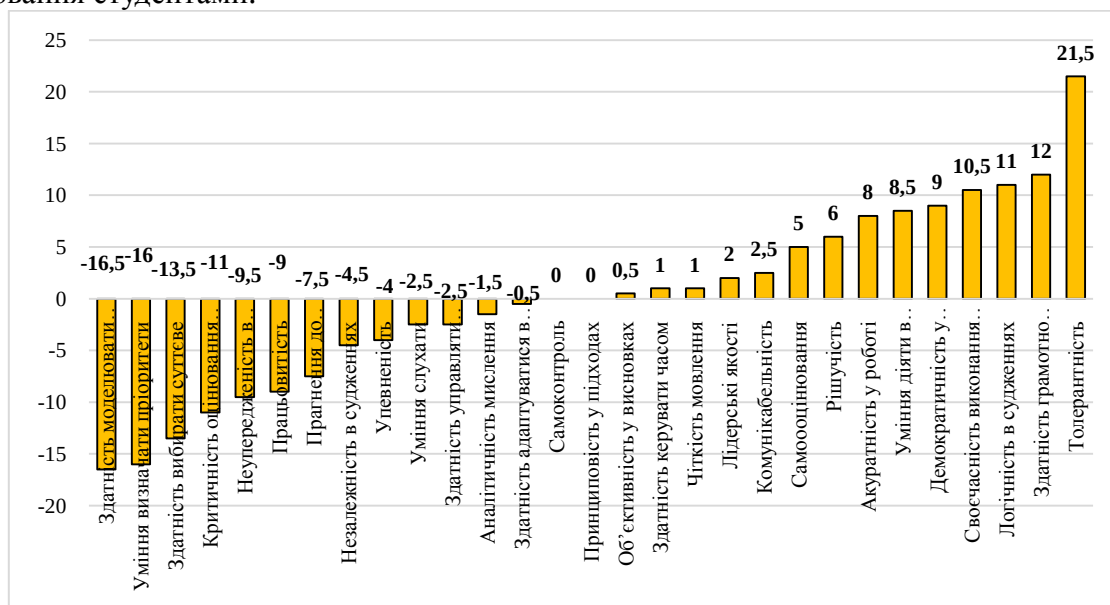

Рисунок 3. Різниця рейтингів оцінок особистісних характеристик образу вчителя у студентів і студенток

Створено авторами самостійно

За даними Рисунку 3 можна зробити висновок, що студенти-чоловіки віддають перевагу характеристикам, які потрапили до кластера «когнітивні здібності». Натомість студентки-жінки, на відміну від студентів-чоловіків, надають більшої уваги характеристиці «толерантність» (кластер «соціальна нормативність»).

II. Віковий (рівень освіти) аспект.

З метою визначення впливу віку (рівня освіти) студента проведено порівняння оцінок особистісних характеристик вчителя студентами першого курсу бакалаврату (вік $M = 17,89$; $SD = 0,33$) та магістрами (вік $M = 25,54$; $SD = 7,09$).

У Таблиці 4 подано результати рейтингових розподілів характеристик образу «вчитель» у студентів першого курсу (бакалаврат) та магістрів, які брали участь в опитуванні.

За даними Таблиці 4 можна зробити висновок, що в першокурсників порівняно з магістрами є меншим середнє значення оцінок за групою характеристик (відповідно 8,655 та 8,992). Натомість дисперсії розподілу середніх значень практично не відрізняються і становлять відповідно 0,1369 та 0,1324. Це свідчить про те, що є певна узгодженість думок першокурсників та магістрів щодо особистісних якостей вчителя. Проте спостерігаються відмінності в розподілах рейтингових оцінок образу вчителя в першокурсників і магістрів: достовірність відмінностей характеристик порівнюваних вибірок за критеріями Вілкоксона-Манна-Уїтні ($F(1,96) = 3,11$) та Крамера-Уелча ($F(1,96) = 3,45$) становить 95%.

Розмір ефекту (effect size) (обчислювався за методом J. Cohen (1988)) впливу вікового (освітнього) фактора на оцінку значимості особистісних характеристик вчителя в одиницях стандартного відхилення становить $d = 0,774$ ($CI = 0,122 - 1,669$). Хоча цей вплив можна охарактеризувати як великий, він значно менший за вплив гендерного фактора ($d = 1,695$).

Таблиця 4

**Результати рейтингових розподілів характеристик образу «вчитель» у студентів
першого курсу (бакалаврат) та магістрів,
які брали участь в опитуванні**

1 курс		Магістри	
Самооцінювання	9,3	Самоконтроль	9,7
Самоконтроль	9,2	Комунікабельність	9,5
Комунікабельність	9,1	Об'єктивність у висновках	9,5
Здатність адаптуватися в колективі	9,1	Критичність в оцінюванні фактів	9,4
Толерантність	9,1	Толерантність	9,4
Упевненість	9,1	Логічність в судженнях	9,4
Об'єктивність у висновках	9,0	Аналітичність мислення	9,3
Рішучість	9,0	Неупередженість в судженнях	9,3
Уміння слухати	9,0	Уміння визначати пріоритети	9,3
Здатність вибирати суттєве	8,8	Здатність грамотно документувати	9,3
Демократичність у спілкуванні	8,8	Незалежність в судженнях	9,2
Акуратність у роботі	8,8	Здатність моделювати обставини	9,2
Уміння діяти в нестандартній ситуації	8,8	Здатність вибирати суттєве	9,0
Логічність в судженнях	8,7	Своєчасність виконання завдань	9,0
Незалежність в судженнях	8,6	Чіткість мовлення	9,0
Здатність управляти групою осіб	8,6	Прагнення до професійного зростання	9,0
Уміння визначати пріоритети	8,4	Упевненість	8,9
Здатність моделювати обставини	8,4	Рішучість	8,8
Своєчасність виконання завдань	8,4	Уміння слухати	8,8
Чіткість мовлення	8,4	Лідерські якості	8,8
Прагнення до професійного зростання	8,4	Уміння діяти в нестандартній ситуації	8,8
Неупередженість в судженнях	8,3	Здатність управляти групою осіб	8,8
Лідерські якості	8,3	Самооцінювання	8,7
Працьовитість	8,3	Акуратність у роботі	8,7
Здатність грамотно документувати	8,3	Здатність керувати часом	8,6
Аналітичність мислення	8,2	Принциповість у підходах	8,5
Критичність в оцінюванні фактів	8,2	Демократичність у спілкуванні	8,5
Принциповість у підходах	8,2	Працьовитість	8,4
Здатність керувати часом	7,9	Здатність адаптуватися в колективі	8,3

Створено авторами самостійно

На Рисунку 4 показано відмінність середніх значень (М) результатів оцінювання особистісних характеристик образу вчителя магістрів щодо першокурсників, які брали участь у дослідженні (М маг. – М перш.).

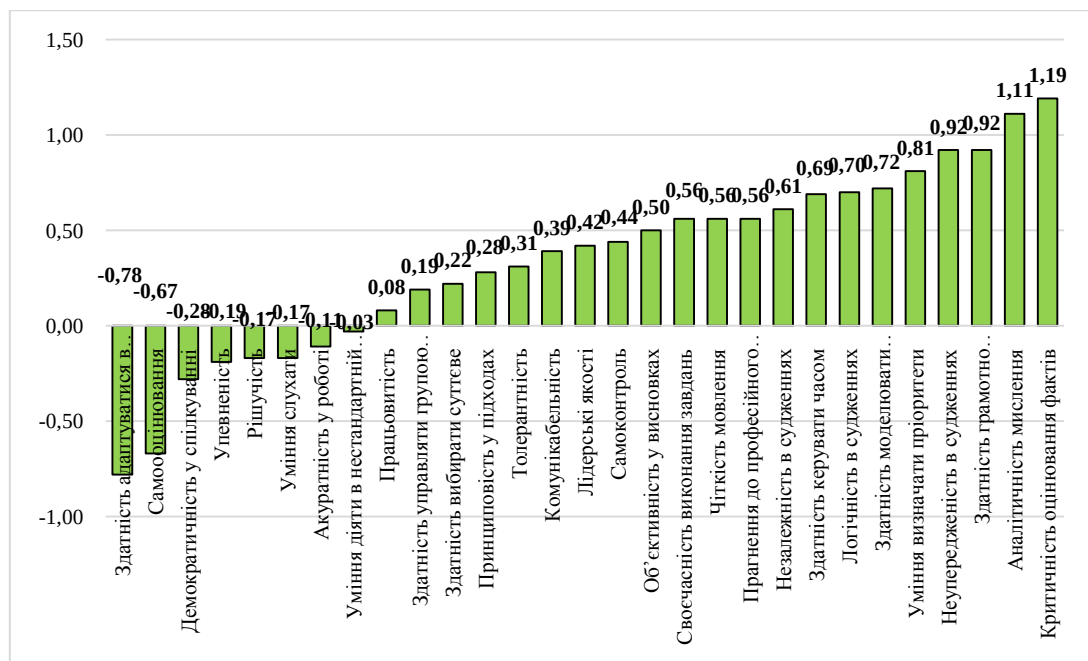

Рисунок 4. Різниця середніх значень результатів рангового оцінювання особистісних характеристик образу вчителя у магістрів і студентів першого курсу бакалаврату
Створено авторами самостійно

З Рисунку 4 видно, що магістри більш високо оцінюють більшість особистісних характеристик досліджуваного образу.

На Рисунку 5 подано діаграму абсолютної різниці рейтингових оцінок ранжування особистісних характеристик образу вчителя у магістрів та першокурсників ($R_{\text{маг.}} - R_{\text{перш.}}$), де найвищий ранг (1) присвоєно значенню найбільшого середнього в кожному рейтинговому розподілі. Діаграма показує аналіз рівня збігів рейтингових місць у розподілах характеристик у магістрів ($R_{\text{маг.}}$) і першокурсників ($R_{\text{перш.}}$).

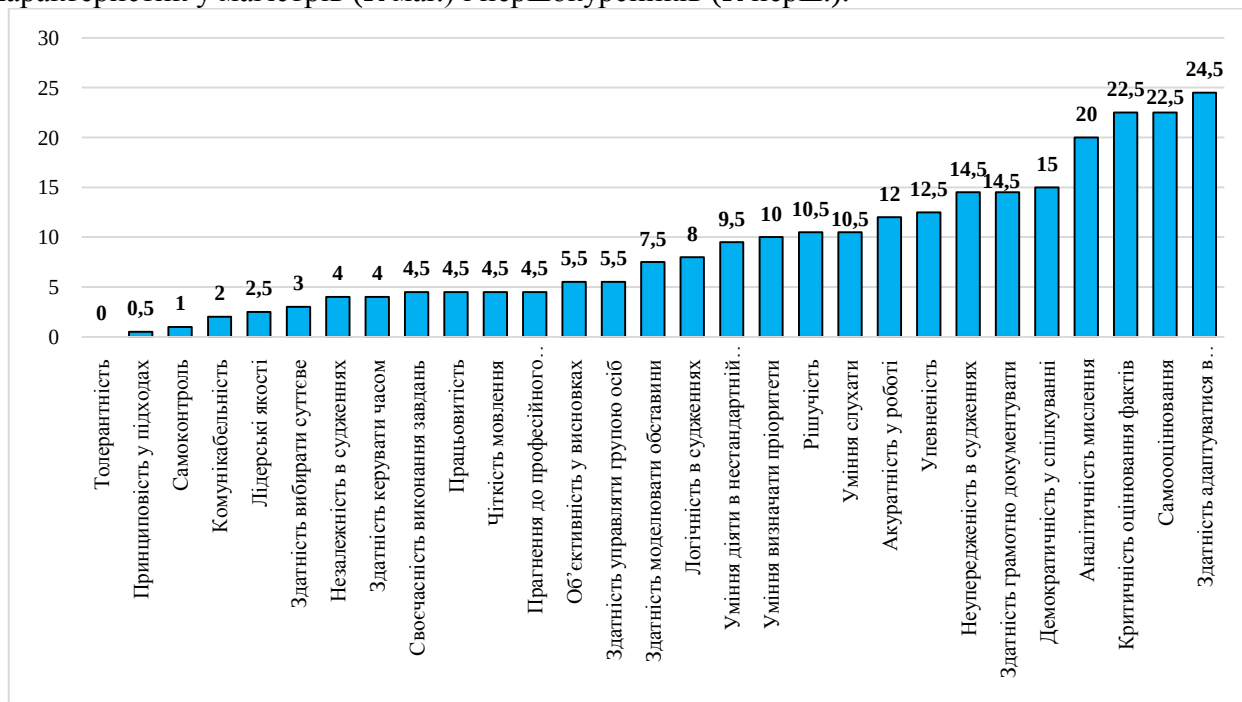

Рисунок 5. Абсолютна різниця рейтингових оцінок ранжування особистісних характеристик образу вчителя у магістрів та першокурсників
Створено авторами самостійно

Різницю рейтингів оцінок ($R_{\text{маг.}} - R_{\text{перш.}}$) особистісних характеристик образу вчителя у магістрів та першокурсників зображено на Рисунку 6, де знак «мінус» («-») вказує на «відставання» рейтингового місця оцінювання кожної характеристики першокурсниками від оцінювання магістрами.

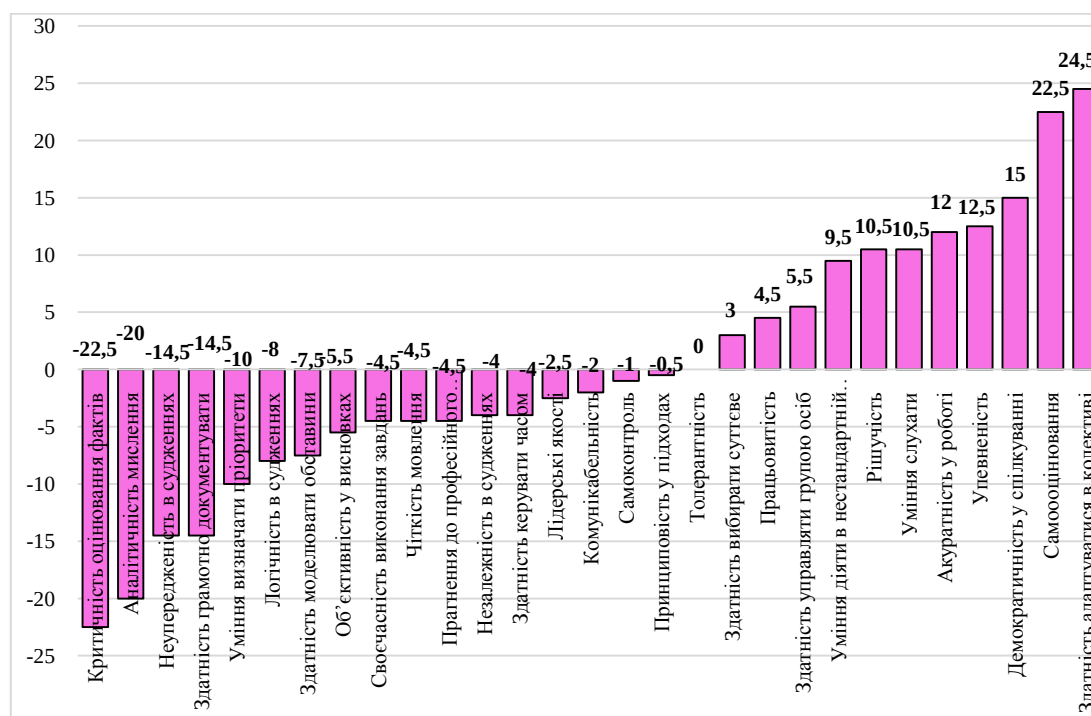

Рисунок 6. Різниця рейтингів оцінок особистісних характеристик образу вчителя у магістрів та першокурсників

Створено авторами самостійно

Якісний аналіз результатів, представлених на Рисунку 6, показує, що вікова (освітня) динаміка зміни структури образу вчителя виявляється насамперед у тому, що магістри віддають значний пріоритет тим особистісним характеристикам образу вчителя, які належать до кластера «когнітивні здібності». Натомість першокурсники значну увагу надають характеристикам, які належать до кластерів «сила особистості» та «соціальна нормативність».

Використовуючи діаграми Парето, можна визначити ті характеристики, зміни яких найбільше впливають на декомпозицію рангових структур. Наведені на Рисунку 7 діаграми показують, що основні причини зміни рангових структур у межах виділених кластерів залежно від гендерних та вікових факторів визначаються змінами думок респондентів щодо характеристик особистості вчителя. У Таблиці 5 наведено переліки даних характеристик із зазначенням їхнього ступеня впливу (%) на зміну думок.

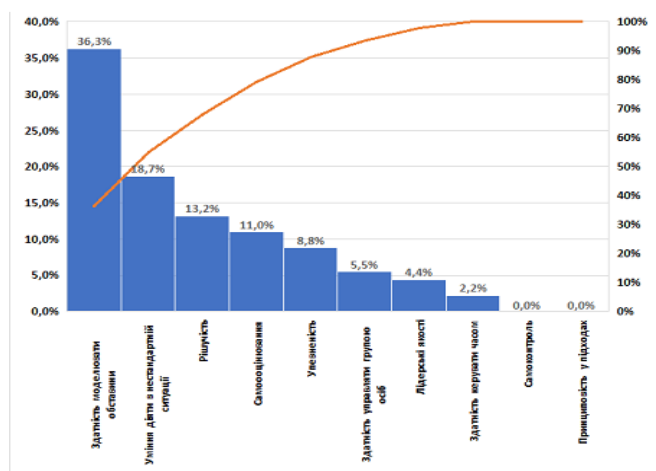
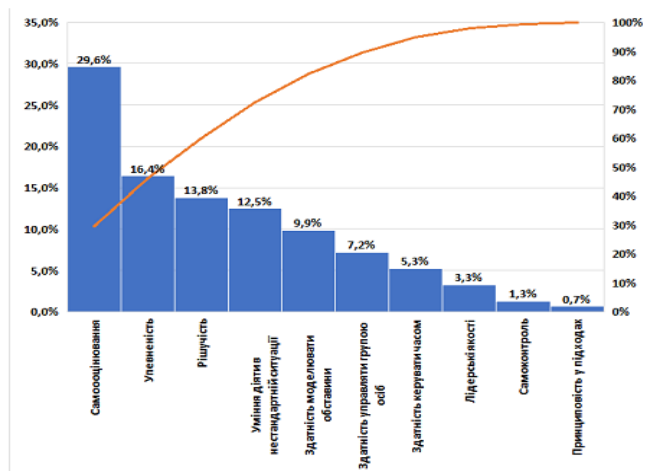
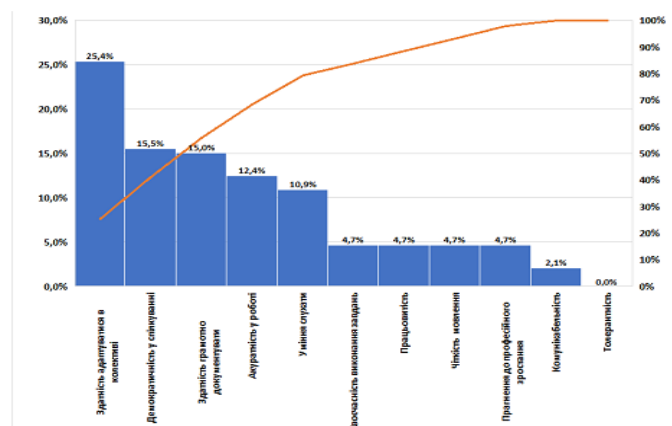
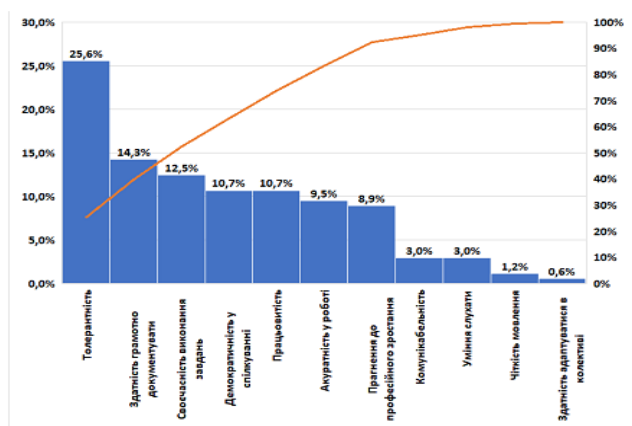
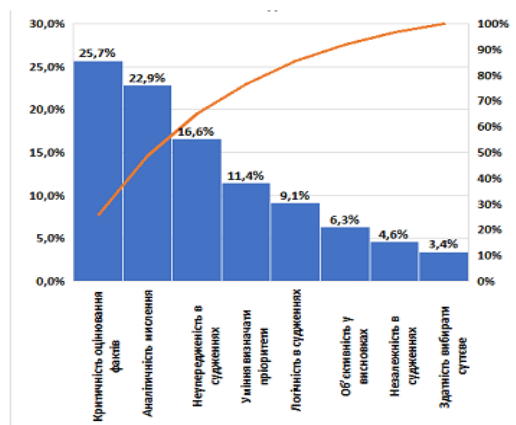
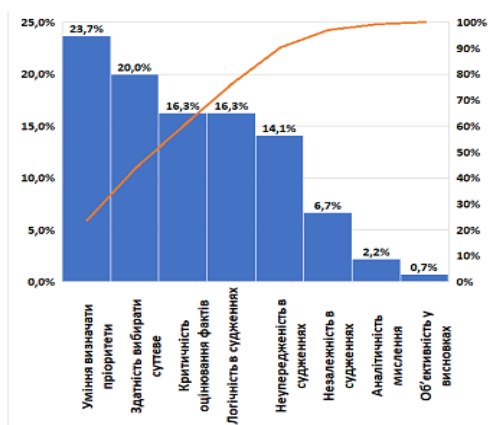
Гендерний фактор**Віковий фактор****«Сила особистості»****«Соціальна нормативність»****«Когнітивні здібності»**

Рисунок 7. Рангові структури досліджуваних факторів

Створено авторами самостійно

Таблиця 5

**Особистісні характеристики, зміни яких найбільше впливають на декомпозицію
рангових структур**

Кластер	Гендерний фактор	Віковий фактор
Сила особистості	Здатність моделювати обставини. Уміння діяти в нестандартній ситуації. Рішучість. Самооцінювання. (81,2%)	Самооцінювання. Упевненість. Рішучість. Уміння діяти в нестандартній ситуації. Здатність моделювати обставини. (72,4%)
Соціальна нормативність	Толерантність. Здатність грамотно документувати. Своєчасність виконання завдань. Демократичність у спілкуванні. Працьовитість. (73,8%)	Здатність адаптуватися в колективі. Демократичність у спілкуванні. Здатність грамотно документувати. Акуратність у роботі. Уміння слухати. (79,3%)
Когнітивні здібності	Уміння визначати пріоритети. Здатність вибирати суттєве. Критичність оцінювання фактів. Логічність в судженнях. (76,3%)	Критичність оцінювання фактів. Аналітичність мислення. Неупередженість в судженнях. Уміння визначати пріоритети. (76,6%)

Створено авторами самостійно

ВИСНОВКИ

У ході дослідження уявлення студентів – майбутніх вчителів щодо 29 особистісних якостей вчителя було об'єднано за допомогою методів факторного аналізу у три кластери (фактори: «сила особистості», «соціальна нормативність», «когнітивні здібності»).

З'ясовано, що уявлення студентів про важливість (значимість) особистісних характеристик (якостей) вчителя залежить від гендерного фактора ($d = 1,695$) та фактора віку студента ($d = 0,774$). При цьому студенти (чоловіча стать) надають значну перевагу характеристикам образу вчителя, які належать до «когнітивних здібностей» (критичність в оцінюванні фактів, неупередженість в судженнях, уміння визначати пріоритети, здатність вибирати головне тощо). Студентки (жіноча стать) більшу увагу приділяють характеристиці «толерантність» (кластер «соціальна нормативність»).

Магістри велику увагу надають характеристикам образу вчителя, які належать до кластера «когнітивні здібності», а першокурсники – до кластерів «сила особистості» й «соціальна нормативність». Тобто під час навчання в педагогічному закладі вищої освіти в студентів відбувається зміна пріоритетів щодо оцінювання особистісних якостей вчителя: зростає важливість інтелектуальних якостей вчителя. Це може бути наслідком як освітнього процесу, так і досвіду студентів тощо.

Під час освітнього процесу в педагогічному закладі вищої освіти потрібно враховувати існування гендерних відмінностей у поглядах студентів/студенток на особистісні якості вчителя та уникати гендерних стереотипів й оціночних суджень, акцентувати увагу на рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життя, зокрема й роботі, та рівних можливостях щодо особистісного і професійного розвитку.

Результати дослідження також показали велику неузгодженість думок респондентів щодо їхньої оцінки важливості особистісних якостей вчителя. Коефіцієнт конкордації (W Кендалла) для студентів (чоловіча стать) у середньому дорівнює 0,064, для студенток (жіноча

стать) – 0,057. При цьому варто зазначити, що рівень узгодженості практично не залежить від спеціальності й курсу, на якому навчається студент/студентка. Таке мізерне значення коефіцієнта конкордації вказує на високий рівень суб'єктивності в оцінці студентами/студентками особистісних якостей вчителя. Цей результат також можна інтерпретувати як несформованість у студентів/студенток системи критеріїв щодо оцінювання особистісних якостей вчителя.

Практичне значення дослідження. Структурні особливості отриманих кластерів та виявлені кількісні співвідношення між факторами є основою для розроблення критеріїв та методів оцінювання професійної діяльності як майбутніх педагогів, так і молодих вчителів на етапі професійної самоідентифікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні поглядів вчителів, зокрема молодих та досвідчених, на особистісні якості вчителя та порівняння думок молодих і досвідчених вчителів, студентів – майбутніх вчителів та науковців. Адже, згідно із дослідженням (Arnon & Reichel, 2007), існують відмінності між поглядами студентами-педагогами та вчителями-початківцями на образи ідеального вчителя. На нашу думку, педагогічний досвід роботи в закладі загальної середньої освіти повинен мати вплив на зміну поглядів у досвідчених вчителів у порівнянні з молодими вчителям щодо особистісних якостей вчителя. Розширення вибірки респондентів та використання лонгітюдного підходу дасть можливість дослідити динаміку формування професійної ідентичності на різних етапах освітнього процесу.

Список використаної літератури

1. Гапченко А. А. Особистість вчителя в сучасних умовах. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, Суми, 19–20 квітня 2012 року*. Суми: СумДУ, 2012. С. 177–183. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26397> (дата звернення: 29.10.2025).
2. Головка С. Г., Жук Ю. О. Дослідження особистісних стереотипів образу юриста у студентів-першокурсників: гендерний підхід. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2019. Том 3. № 52. С. 167–175. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.52.13970>
3. Савелюк Н. Особистісні ідеали у професійному становленні майбутніх педагогів. *Освіта регіону*. 2013. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1160> (дата звернення: 29.10.2025).
4. Смагін І. І. Нормативний образ сучасного ідеального вчителя. *Народна освіта*. 2019. Вип. 1 (37). С. 11–17. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5531 (дата звернення: 29.10.2025).
5. Шакура О. М. Презентація на тему «Образ сучасного учителя очима учнів». *ВсімОсвіта*. URL: <https://vsimosvita.com/prezentatsiya-na-temu-quot-obraz-suchasnogo-uchitelya-ochima-uchniv-quot/> (дата звернення: 29.10.2025).
6. Arnon S., Reichel N. Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*. 2007. Vol. 13. № 5. P. 441–464. DOI: <https://doi.org/10.1080/13540600701561653>
7. Attard Tonna M., Calleja J. An investigation of the professional behaviour, status, career and identities of teachers in Malta. *European Journal of Teacher Education*. 2021. Vol. 46. № 1. P. 95–113. DOI: <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1889508>
8. Cohen J. Statistical power analysis for the behavioral sciences. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1988. 567 p. <https://utstat.toronto.edu/~brunner/oldclass/378f16/readings/CohenPower.pdf> (дата звернення: 29.10.2025).
9. Delgado-García M., Toscano Cruz M. de la O. Construcción de la identidad profesional del futuro docente de Secundaria. *Profesorado, Revista De Currículum Y Formación Del Profesorado*. 2021. Vol. 25. № 1. P. 109–130. DOI: <https://doi.org/10.30827/profesorado.v25i1.8372>
10. Fornaciari A., & Juutilainen M. Who has the power to define the ideal teacher? Insights into the social structure of Finnish teacher education. *Frontiers in Education*. 2023. Vol. 8. Art. 1297055. DOI: <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1297055>
11. Francis R. Student – teachers perception on the qualities of a teacher. *Electronic International Interdisciplinary Research Journal (EIIRJ)*. 2017. Vol. 6. № 5. P. 169–176. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7194239>
12. Hattie J., Zierer K. 10 Mindframes for Visible Learning: Teaching for Success. 1st ed. London: Routledge, 2017. 206 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315206387>

13. Holovko M., Holovko S., Zhuk Y. The Influence of Gender Factor on Development of Stereotypical Image of a Specialist (Lawyer) of Future Profession in Students. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 8 (5). P. 1810–1820. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080517>
14. Hossain Md. K., Hossain Md. F., Islam Yo. M. Perceptions of the Qualities of a Model Teacher in the Minds of Newly Recruited Teachers at a Private University. *DIU Journal of Business and Entrepreneurship*. 2015. Vol. 9. № 1. P. 43–51. DOI: <https://doi.org/10.36481/diujbe.v09i1.mqxcvz39>
15. Ibad F. Personality and Ability Traits of Teachers: Student Perceptions. *Journal of Education and Educational Development*. 2018. Vol. 5. № 2. P. 162–177. DOI: <https://doi.org/10.22555/joeed.v5i2.2215>
16. Ilgan A., Aktan O., Sevinç Ö. Professional and Personal Characteristics of Excellent Teachers. *International Journal of Curriculum and Instruction*. 2022. Vol. 14. № 1. P. 947–971. URL: <https://ijci.net/index.php/IJCI/article/view/903> (дата звернення: 29.10.2025).
17. Ilie V., Frasinianu E. The perception of future teachers on the competencies and roles of teachers. *Analele Universității din Craiova. Seria Psihologie-Pedagogie (Annals of the University of Craiova, the Psychology-Pedagogy series)*. 2023. Vol. 45. № 2. P. 31–45. DOI: <https://doi.org/10.52846/AUCPP.2023.2.03>
18. Kim L. E., Klassen R. M. Teachers' cognitive processing of complex school-based scenarios: Differences across experience levels. *Teaching and Teacher Education*. 2018. Vol. 73. P. 215–226. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.04.006>
19. Korthagen F., Loughran J., Russell T. Developing fundamental principles for teacher education programs and practices. *Teaching and Teacher Education*. 2006. Vol. 22. № 8. P. 1020–1041. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.04.022>
20. Lamote C., Engels N. The development of student teachers' professional identity. *European Journal of Teacher Education*. 2010. Vol. 33. № 1. P. 3–18. DOI: <https://doi.org/10.1080/02619760903457735>
21. Lunenberg M., Korthagen F., Swennen A. The teacher educator as a role model. *Teaching and Teacher Education*. 2007. Vol. 23. № 5. P. 586–601. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.001>
22. Morrison C. M. Teacher Identity in the Early Career Phase: Trajectories that Explain and Influence Development. *Australian Journal of Teacher Education*. 2013. Vol. 38. № 4. DOI: <https://doi.org/10.14221/ajte.2013v38n4.5>
23. Moses I., Admiraal W. F., Berry A. K. Gender and gender role differences in student-teachers' commitment to teaching. *Social Psychology of Education*. 2016. Vol. 19. P. 475–492. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11218-016-9340-3>
24. Olivares García M. A., Olivares García C. Impacto de los estereotipos de género en la construcción de la identidad profesional de estudiantes universitarios. *REOP – Revista Española de Orientación y Psicopedagogía*. 2014. Vol. 24. № 1. P. 121–131. DOI: <https://doi.org/10.5944/reop.vol.24.num.1.2013.11275>
25. Schleicher A. World Class: How to build a 21st-century school system. Paris: OECD Publishing, 2018. 296 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264300002-en>
26. Song G., Wei S. A study on pertinent influencing factors on teachers' professional identity. *Frontiers of Education in China*. 2007. Vol. 2. P. 634–650. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11516-007-0046-3>
27. Tatar M. Teachers as significant others: gender differences in secondary school pupils' perceptions. *British Journal of Educational Psychology*. 1998. Vol. 68. № 2. P. 217–227. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1998.tb01285.x>
28. Teacher policy development guide: summary. Paris: UNESCO, 2015. 37 p. DOI: <https://doi.org/10.54675/NDVG2807>
29. Timoštšuk L., Ugaste A. Student teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*. 2010. Vol. 26. № 8. P. 1563–1570. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.06.008>
30. Vlad Iu.-E., Ciascai L. Students' Perception of the Personal Characteristics of Ideal Teacher (I). Pilot Study. *Acta Didactica Napocensia*. 2014. Vol. 7. № 2. P. 41–47. URL: https://padi.psiedu.ubbcluj.ro/adn/article_7_2_4.pdf (дата звернення: 29.10.2025).
31. Walker R. J. Twelve Characteristics of an Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-Service and Pre-Service Teachers' Opinions. *Educational HORIZONS*. 2008. Vol. 87. P. 61–68. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Twelve-Characteristics-of-an-Effective-Teacher%3A-A-Walker/d8c5e926fa0296980e5dcc3bf96ef0496ca345c4> (дата звернення: 29.10.2025).
32. Wong C. Y. E., Liu W. C. Development of teacher professional identity: perspectives from self-determination theory. *European Journal of Teacher Education*. 2024. P. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/02619768.2024.2371981>

References

Напоченко, А. А. (2012). Особистість вчителів в сучасних умовах [The personality of a teacher in modern conditions]. In *Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv fak-tu inozemnoi filolohii ta*

- sotsialnykh komunikatsii, Sumy, 19-20 kvitnia 2012 roku (pp. 177–183). SumDU. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26397>
- Holovko, S. H., & Zhuk, Yu. O. (2019). Doslidzhennia osobystisnykh stereotypiv obrazu yurysta u studentiv-pershokursnykiv: hendernyi pidkhid [research on first-year students' stereotypes about lawyer's image: the gender approach]. Scientific Works of Kyiv Aviation Institute. Series Law Journal "Air and Space Law", 3 (52), 167–175. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.52.13970>
- Saveliuk, N. (2013). Osobystisni idealy u profesiinomu stanovlenni maibutnikh pedahohiv [Personal ideals in the professional development of future teachers]. Osvita rehionu, 3. <https://social-science.uu.edu.ua/article/1160>
- Smahin, I. I. (2019). Normatyvnyi obraz suchasnoho idealnoho vchytelia [Normative Image of the Modern Ideal Teacher]. Narodna osvita, 37 (1), 11–17. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5531
- Shakura, O. M. (2019, Lystopad 06). Prezentatsiia na temu "Obraz suchasnoho uchytelia ochyma uchniv" [Presentation on the topic "The image of a modern teacher through the eyes of students"]. VsimOsvita. <https://vsimosvita.com/prezentatsiya-na-temu-quot-obraz-suchasnogo-uchitelya-ochima-uchniv-quot/>
- Arnon, S., & Reichel, N. (2007). Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers. Teachers and Teaching: Theory and Practice, 13 (5), 441–464. <https://doi.org/10.1080/13540600701561653>
- Attard Tonna, M., & Calleja, J. (2021). An investigation of the professional behaviour, status, career and identities of teachers in Malta. European Journal of Teacher Education, 46 (1), 95–113. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1889508>
- Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences. Erlbaum. <https://utstat.toronto.edu/~brunner/oldclass/378f16/readings/CohenPower.pdf>
- Delgado-García, M., & Toscano Cruz, M. de la O. (2021). Construcción de la identidad profesional del futuro docente de Secundaria. Profesorado, Revista De Currículum Y Formación Del Profesorado, 25 (1), 109–130. <https://doi.org/10.30827/profesorado.v25i1.8372>
- Fornaciari, A., & Juutilainen, M. (2023). Who has the power to define the ideal teacher? Insights into the social structure of Finnish teacher education. Frontiers in Education, 8, 1297055. <https://doi.org/10.3389/educ.2023.1297055>
- Francis, R. (2017). Student – teachers perception on the qualities of a teacher. Electronic International Interdisciplinary Research Journal (EIIRJ), 6 (5), 169–176. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7194239>
- Hattie, J., & Zierer, K. (2017). 10 Mindframes for Visible Learning: Teaching for Success (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315206387>
- Holovko, M., Holovko, S., & Zhuk, Y. (2020). The Influence of Gender Factor on Development of Stereotypical Image of a Specialist (Lawyer) of Future Profession in Students. Universal Journal of Educational Research, 8 (5), 1810–1820. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080517>
- Hossain, Md. K., Hossain, Md. F., & Islam, Yo. M. (2015). Perceptions of the Qualities of a Model Teacher in the Minds of Newly Recruited Teachers at a Private University. DIU Journal of Business and Entrepreneurship, 9 (1), 43–51. <https://doi.org/10.36481/diujbe.v09i1.mqxcvz39>
- Ibad, F. (2018). Personality and Ability Traits of Teachers: Student Perceptions. Journal of Education and Educational Development, 5 (2), 162–177. <https://doi.org/10.22555/joeed.v5i2.2215>
- Ilgan, A., Aktan, O., & Sevinç, Ö. (2022). Professional and Personal Characteristics of Excellent Teachers. International Journal of Curriculum and Instruction, 14 (1), 947–971. <https://ijci.net/index.php/IJCI/article/view/903>
- Ilie, V., & Frasinianu, E. (2023). The perception of future teachers on the competencies and roles of teachers. Analele Universității din Craiova. Seria Psihologie-Pedagogie (Annals of the University of Craiova, the Psychology-Pedagogy series), 45 (2), 31–45. <https://doi.org/10.52846/AUCPP.2023.2.03>
- Kim, L. E., & Klassen, R. M. (2018). Teachers' cognitive processing of complex school-based scenarios: Differences across experience levels. Teaching and Teacher Education, 73, 215–226. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.04.006>
- Korthagen, F., Loughran, J., & Russell, T. (2006). Developing fundamental principles for teacher education programs and practices. Teaching and Teacher Education, 22 (8), 1020–1041. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.04.022>
- Lamote, C., & Engels, N. (2010). The development of student teachers' professional identity. European Journal of Teacher Education, 33 (1), 3–18. <https://doi.org/10.1080/02619760903457735>
- Lunenberg, M., Korthagen, F., & Swennen, A. (2007). The teacher educator as a role model. Teaching and Teacher Education, 23 (5), 586–601. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.001>
- Morrison, C. M. (2013). Teacher Identity in the Early Career Phase: Trajectories that Explain and Influence Development. Australian Journal of Teacher Education, 38 (4). <https://doi.org/10.14221/ajte.2013v38n4.5>
- Moses, I., Admiraal, W. F., & Berry, A. K. (2016). Gender and gender role differences in student-teachers' commitment to teaching. Social Psychology of Education, 2, 475–492. <https://doi.org/10.1007/s11218-016-9340-3>
- Olivares García, M. A., & Olivares García, C. (2014). Impacto de los estereotipos de género en la construcción de la identidad profesional de estudiantes universitarios. REOP - Revista Española de Orientación y Psicopedagogía, 24 (1), 121–131. <https://doi.org/10.5944/reop.vol.24.num.1.2013.11275>
- Schleicher, A. (2018). World Class: How to build a 21st-century school system. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264300002-en>

- Song, G., & Wei, S. (2007). A study on pertinent influencing factors on teachers' professional identity. *Frontiers of Education in China*, 2, 634–650. <https://doi.org/10.1007/s11516-007-0046-3>
- Tatar, M. (1998). Teachers as significant others: gender differences in secondary school pupils' perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 68 (2), 217–227. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1998.tb01285.x>
- Timoššuk, L., & Ugaste, A. (2010). Student teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 26 (8), 1563–1570. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.06.008>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2015). *Teacher policy development guide: summary*. <https://doi.org/10.54675/NDVG2807>
- Vlad, Iu.-E., & Ciascai, L. (2014). Students' Perception of the Personal Characteristics of Ideal Teacher (I). Pilot Study. *Acta Didactica Napocensia*, 7 (2), 41–47. https://padi.psiedu.ubbcluj.ro/adn/article_7_2_4.pdf
- Walker, R. J. (2008). Twelve Characteristics of an Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-Service and Pre-Service Teachers' Opinions. *Educational HORIZONS*, 87, 61-68. <https://www.semanticscholar.org/paper/Twelve-Characteristics-of-an-Effective-Teacher%3A-A-Walker/d8c5e926fa0296980e5dcc3bf96ef0496ca345c4>
- Wong, C. Y. E., & Liu, W. C. (2024). Development of teacher professional identity: perspectives from self-determination theory. *European Journal of Teacher Education*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/02619768.2024.2371981>

Стаття надійшла до редакції 3.11.2025

Прийнято до друку 26.12.2025

THE INFLUENCE OF GENDER AND AGE FACTORS ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-IDENTITY OF FUTURE TEACHERS

Yurii Zhuk

<https://orcid.org/0000-0002-6932-2484>

Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Monitoring and Assessment
of the Quality of General Secondary Education,
Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv Str., 04053, Kyiv, Ukraine
zhukyrii@gmail.com

Mykola Holovko

<https://orcid.org/0000-0002-8634-591X>

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,
Chief Researcher of the Department of Biological,
Chemical and Physical Education,
Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv Str., 04053, Kyiv, Ukraine
m.golovko@ukr.net

Svitlana Holovko

<https://orcid.org/0000-0003-0795-7166>

PhD in Historical Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher of the Department of Monitoring and Assessment
of the Quality of General Secondary Education,
Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv Str., 04053, Kyiv, Ukraine
GolovkoS@ukr.net

Svitlana Naumenko

<https://orcid.org/0000-0002-8279-4427>

PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Department of Monitoring
and Assessment of the Quality of General Secondary Education,

Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv Str., 04053, Kyiv, Ukraine
sveta_naum@ukr.net

This article is a continuation of a series of works devoted to the study of the perceptions of higher education students who plan to work in the “human-human” system regarding the personal qualities of a professional in the chosen field. The research methodology was first applied by the authors in the study of the influence of the gender factor on the development of the image of a lawyer among law students. The work highlights the results of a study of the peculiarities of the formation of the image of a teacher among higher pedagogical education students at the initial stage of their professional self-identification, based on their perceptions of the personal qualities of an effective and successful teacher of a general secondary education institution. The study was conducted using Google Forms. 92 students pursuing a qualification as subject teachers within Ukraine’s general secondary education system participated in the survey. The results of the study showed that the influence of the gender factor on students’ perceptions of the personal qualities of a teacher (d (Cohen’s d) = 1.695) is significantly greater than the influence of the student’s age factor (d (Cohen’s d) = 0.774). During the process of student education (advancement along his educational trajectory), there is a change in priorities regarding the assessment of the teacher’s personal qualities towards increasing the importance of his intellectual qualities. Using factor analysis methods, three clusters were identified that characterize the regulatory-volitional (the factor of “personality strength”), communicative-behavioral (the factor of “social normativity”) and intellectual (the factor of “cognitive abilities”) spheres of the teacher’s personality. The structural features of the obtained clusters can be the basis for developing methods for assessing the professional activity of both a future teacher and a teacher at the beginning of their pedagogical career, when the active phase of their professional self-identification continues.

The study was conducted within the framework of the planned scientific research “Assessment of the Professional Activity of Teaching Staffs” (RC No. 0124U000273).

Keywords: *age factor, factor spheres of a teacher’s personality, gender factor, image of a professional teacher, personal qualities of a teacher, professional self-identification.*